

Pierre Bayard

Ako hovoriť o knihách, ktoré sme nečítali

Preložila Monika Jurovčáková

MONOKEL

*Nikdy nečítam knihu, ktorú mám recenzovať;
človek je potom príliš zaujatý.*

Oscar Wilde

PREDSLOV

Narodil som sa v prostredí, kde sa čítalo zriedka. Čítanie mi prinášalo len málo potešenia a nemal som ani veľa času sa mu venovať. No, ako to už v živote býva, nepredvídateľnou súhrou okolností som sa neraz ocitol v chúlостivej situácii, keď som bol nútený hovoriť o knihách, ktoré som nečítal.

Keďže vyučujem literatúru na univerzite, nemôžem sa vyhnúť povinnosti prednášať o knihách, ktoré som vo väčšine prípadov ani neotvoril. Je síce pravda, že to isté platí aj o väčšine mojich študentov, ktorí ma počúvajú, no stačí, aby si jeden z nich danú knihu prečítal, a moja prednáška by tým bola vážne ohrozená a ja by som sa mohol kedykoľvek dostať do úzkych.

Navyše sa odo mňa očakáva, aby som vo svojich knihách a článkoch pravidelne referoval o publikáciách, ktoré sa v zásade týkajú textov iných autorov. To je ešte náročnejšia úloha, lebo na rozdiel od ústnych prejavov, ktoré môžu obsahovať isté nepresnosti bez väčších následkov, písomné komentáre sú zaznamenané a kedykoľvek si ich možno overiť.

Keďže sa v takých situáciách ocitám bežne, domnievam sa, že na základe svojich skúseností môžem zasvätené hovoriť o živote nečitateľa, a preto sa chcem pokúsiť o úvahu o tejto tabuizovanej téme. Často je nemožné sa o tejto téme vôbec zmieňovať, lebo by sa pritom prestúpilo až priveľa zákazov.

Rozhodnutie odovzdať túto skúsenosť si vyžaduje nemalú dávku odvahy, a tak niet divu, že len máloktorý text ospevuje nečítanie, pretože nečítanie naráža na celý rad vnútorných zábran, ktoré nám znemožňujú postaviť sa tejto problematike tvárou v tvár, ako sa o to pokúsim tu. Z týchto typov zábran hrajú rozhodujúcu úlohu prinajmenšom tri.

Prvý typ možno nazvať „povinnosťou čítať“. Stále žijeme v spoločnosti – hoci popravde už stojí na pokraji vyhynutia –, kde je čítanie doposiaľ predmetom akéhosi uctievania. Toto uctievanie sa prednostne týka určitého počtu kánonických textov – ich zoznam sa líši v závislosti od konkrétneho prostredia –, ktoré prakticky nemožno neprečítať bez toho, aby sme nestratili tvár.

Druhý typ zábran, ktorý sa blíži prvému, no predsa sa od neho líši, možno nazvať „povinnosťou prečítať všetko“. Ak nevyzerá dobre, keď človek nečíta, to isté platí aj v prípade, keď číta rýchlo alebo preskakuje celé pasáže, obzvlášť ak sa tým vôbec netají. A tak je pre literárnych akademikov takmer nemysliteľné priznať, že Proustovo

dielo neprečítali celé, ale ho len prelistovali, hoci práve to je prípad väčšiny z nich.

Tretí typ zábran sa týka rozhovorov o knihách. V našej kultúre panuje tichá dohoda, že človek musí knihu prečítať, ak o nej chce podrobnejšie hovoriť. Lenže z mojej skúsenosti je celkom možné debatovať o knihe, ktorú sme nečítali, a to najmä s niekým, kto ju tiež nečítal.

Navyše, ako sa v priebehu tejto eseje ukáže, niekedy je priam žiaduce neprečítať knihu celú, alebo ju dokonca ani neotvoriť, aby sme vystihli jej podstatu. Sústredím sa teda na často podceňované riziká, ktoré predstavuje čítanie pre toho, kto chce hovoriť o knihách, alebo o nich referovať.

V dôsledku tohto obmedzujúceho systému príkazov a zákazov vládne vo vzťahu ku knihám, ktoré sme skutočne prečítali, všeobecné pokrytectvo. Poznám len málo iných sfér súkromného života – azda len finančnú a sexuálnu –, o ktorých je také náročné získať spoľahlivé informácie.

Klamanie je teda v kruhu odborníkov všeobecne rozšírené a je to tak kvôli spomínaným trom zábranám a dôležitosti, ktorá sa v tomto prostredí knihám prisudzuje. Hoci som sám málo čítal, určité knihy – opäť mám na mysli Prousta – poznám dosť dobre na to, aby som mohol v rozhovoroch so svojimi kolegami posúdiť, či hovoria pravdu, keď rozprávajú o knihách, a aby som vedel, že pravdu hovoria len zriedka.

Klameme ostatným, no takisto a predovšetkým sebe, lebo je ťažké priznať si, že sme nečítali knihy, ktoré sa v prostredí, kde sa pohybujeme, pokladajú za esenciálne. A tak tu, ako aj v iných oblastiach života, prejavujeme neobyčajnú schopnosť pretvárať svoju minulosť, aby lepšie zodpovedala našim želaniam.

Všeobecný sklon ku klamaniu, keď hovoríme o knihách, je odvrátenou stranou tabu spojeného s nečítaním, ktoré vzniká z celej siete úzkostí prameniacych pravdepodobne v našom detstve. Ak sa nepokúsime analyzovať podvedomý pocit viny, ktorý v nás vzbudzuje priznanie, že sme určité knihy nečítali, nepodarí sa nám z týchto situácií úspešne sa vymaniť. A cieľom tejto eseje je práve aspoň čiastočne nášmu svedomiu uľaviť.

O to zložitejšie je uvažovať o knihách, ktoré sme neprečítali, a diskusiách, ktoré otvárajú, že pojem nečítania je sám osebe nejasný, takže mnoho ráz sa dá len ťažko určiť, či klameme, keď tvrdíme, že sme určitú knihu čítali. Tento pojem totiž implikuje, že je možné vymedziť jasnú hranicu medzi čítaním a nečítaním, zatiaľ čo mnohé spôsoby, ktorými sa s textami stretávame, sa nachádzajú niekde na pomedzí.

Medzi pozorne prečítanou knihou a knihou, ktorú sme nikdy nedržali v ruke, alebo o ktorej sme nikdy nepočuli, existuje mnoho medzistupňov,

ktoré stoja za podrobnejšie preskúmanie. Pri knihách, o ktorých predstierame, že sme ich čítali, si musíme uvedomiť, čo sa vlastne pod čítaním rozumie, lebo tento pojem môže zahrňovať najrôznejšie činnosti. A naopak, mnohé knihy, ktoré sme zjavne nečítali, na nás jednako pôsobia prostredníctvom ohlasov, ktoré vyvolávajú.

Tieto neurčité hranice medzi čítaním a nečítaním ma následne privádzajú k všeobecnejšej úvahe o tom, akými spôsobmi sa s knihami stretávame. Preto sa vo svojich úvahách nebudem obmedzovať len na vymýšľanie techník umožňujúcich vykľučkovať z delikátnych situácií, keď sa debatuje o literatúre, ale analýzou týchto situácií sa zároveň pokúsim formulovať základné prvky skutočnej teórie čítania, ktorá sa rozchádza s našou predstavou čítania ako jednoduchého, súvislého procesu, berie do úvahy všetky medzery, nedostatky a hrubé odhady a odhalí istý druh diskontinuity.

•

Tieto poznámky nás logicky privádzajú k osnove tejto eseje. V prvej časti začnem podrobným opisom základných typov nečítania, ktoré sa neobmedzujú len na stav, keď knihu vôbec neotvoríme. Do bohatej kategórie nečítania v rozličnej miere spadajú tiež knihy, ktoré sme prelistovali, knihy, o ktorých sme počuli, či tie, na ktoré sme zabudli.

V druhej časti sa budeme venovať analýze konkrétnych situácií, keď sme nútení hovoriť o knihách, ktoré sme nečítali. Život nás vo svojej krutosti takýmto okolnostiam neustále vystavuje a je teda nad rámec tejto práce vymenovať ich všetky. No zopár relevantných príkladov – niekedy v pozmenenej podobe vypožičaných z mojej osobnej skúsenosti – nám môže pomôcť načrtnúť niektoré modely, o ktoré sa budem pri svojej argumentácii opierať.

Tretia a najdôležitejšia časť bola vlastne podnetom na napísanie tejto eseje. Pozostáva zo série jednoduchých rád nazbieraných počas života stráveného nečítaním. Tieto rady sú určené tým, ktorí sa dostávajú do spomínaných spoločenských dilem, aby mohli tieto situácie čo najlepšie zvládnuť, ba dokonca z nich čosi vyťažiť, a zároveň sa mohli nad čítaním hlbšie zamyslieť.

Tieto úvodné poznámky si nekladú za cieľ len vysvetliť usporiadanie tejto eseje, ale upozorňujú nás tiež na príznačný vzťah k pravde, ktorý prechádza všetkými našimi rozhovormi o knihách, a tiež na onen špecifický priestor, ktorý pritom vzniká. Aby sme mohli prejsť k jadru veci, pokladám za nevyhnutné výrazne zmeniť spôsob, akým o knihách hovoríme, a dokonca i slová, ktoré pri tom používame.

Aby som ostal verný základnej myšlienke tejto eseje, podľa ktorej je pojem prečítanej knihy nejednoznačný, budem odteraz pri každej knihe, ktorú citujem alebo komentujem, uvádzať, do akej miery som s ňou ja osobne oboznámený, a to prostredníctvom systému skratiek¹. Táto séria označení, ktoré postupne objasním, má doplniť tradičné poznámky pod čiarou, uvádzajúce knihy, ktoré autor teoreticky prečítal (*cit. dielo, ibid. atď.*). Ako to však ukážem na svojom osobnom príklade, mnohokrát hovoríme o knihách, ktoré dobre nepoznáme; pokúsim sa teda vyvrátiť mylnú predstavu o čítaní tým, že pri každej knihe upresním, čo o nej skutočne viem.

Túto prvú sériu označení doplním ešte druhou, vyjadrujúcou môj názor o citovaných knihách bez ohľadu na to, či sa mi dostali pod ruku alebo nie.² Keďže zastávam myšlienku, že k tomu, aby sme mohli knihu hodnotiť, nie je nutné ju predtým prečítať, niet dôvodu, prečo by som si mal odopierať možnosť hodnotiť diela, s ktorými som sa stretol,

¹Štyri použité skratky budú vysvetlené v prvých štyroch kapitolách. *NK* označuje knihy, ktoré nepoznám, *PK* knihy, ktoré som prelistoval, *PČK* knihy, o ktorých som počul, *ZK* knihy, na ktoré som zabudol (viď zoznam skratiek). Tieto skratky sa navzájom nevylučujú. Každý knižný titul bude náležite označený iba pri jeho prvej zmienke.

²Použité značky sú: ++ (veľmi pozitívne hodnotenie), + (pozitívne hodnotenie), – (negatívne hodnotenie), – – (veľmi negatívne hodnotenie). Viď zoznam skratiek.

aj keď ich dobre nepoznám, alebo som o nich nikdy nepočul.³

Tento nový poznámkový aparát – ktorý sa azda raz ujme i v širšom meradle – nám má ustavične pripomínať, že náš vzťah ku knihám nie je oným súvislým a uceleným procesom, ako nás o tom mylne presviedčajú niektorí kritici, ani miestom jasného sebapoznania. Náš vzťah ku knihám je akýmsi temným priestorom, v ktorom nás mätajú útržky spomienok, a jeho skutočná hodnota spočíva v tom, do akej miery sme schopní si tieto preludy vybaviť.

³Treba poznamenať, že tento hodnotiaci systém je relevantný aj pre jeho chýbajúce označenia, konkrétne ČK (prečítaná kniha) a NČK (neprečítaná kniha), teda označenia, ktoré by sme mohli očakávať, no ktoré nebudú nikdy použité. Táto kniha sa totiž z veľkej časti stavia práve proti takémuto typu neprirodzeného rozlišovania predpokladajúceho takú predstavu čítania, ktorá značne sťažuje úvahu o tom, ako čítanie skutočne prežívame.